

שיטת הרשב"א ברודף

הרב משה כהן

בגמרא בבא קמא' נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש, בהגדרת חיוב אש.

ר' יוחנן סבר אשו משום חציו, דהיינו דהוי אדם המזיק, שמזיק ע"י שיורה את החץ (ובנידון דידן את האש), וריש לקיש סבר אשו משום ממונו, דהיינו דהוי כמו ממון המזיק ולא אדם המזיק.¹

הקשתה הגמרא על ריש לקיש מברייתא:

"תא שמע: המדליק את הגדיש והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו - חייב. עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו - פטור. בשלמא למ"ד אשו משום חציו משום הכי פטור אלא למאן דאמר אשו משום ממונו אמאי פטור אילו קטל תוריה עבדא הכי נמי דלא מיחייב? אמר לך רבי שמעון בן לקיש: הכא במאי עסקינן כשהצית בגופו של עבד דקם ליה בדרבה מיניה. אי הכי מאי למימרא? לא צריכא בגדי דחד ועבד דחד."

שיטת הרשב"א

הקשה הרשב"א, מדוע נח לר' יוחנן, הרי דין קם ליה בדרבה מיניה נאמר דווקא כשחיוב הממון הוא בזמן חיוב המיתה, ובמדליק את הגדיש ונשרף העבד חיוב הממון קדם לחיוב המיתה, ולא שייך קם ליה בדרבה מיניה.

תירץ הרשב"א במסקנא:

"ואפשר דלר' יוחנן דאמר אשו משום חציו, כל שהצית אפילו בגדיש ועבד כפות סמוך לו שאי אפשר לו לברוח, הוי ליה משעת הצתת האש בגדיש רודף, ונעשה על הגדיש כרודף ששבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם שהוא פטור משום דבשעת רדיפתו נתחייב בנפשו, ואף זה כן."

דהיינו שעל מדליק הגדיש רובץ חיוב מיתה גם ברגע הצתת הגדיש, שאפשר היה להורגו ברגע ההצתה מדין רודף, ולכן נפטר מחיוב הממון שבשריפת הגדיש ברגע ההצתה, כיון שברגע שנולד חיוב הממון יש גם חיוב מיתה.

1. כב, א.

2. עיין פני יהושע ד"ה אשו משום ממונו.

קושיות האחרונים על הרשב"א

האחרונים הקשו על הרשב"א שתי קושיות:

א. גם אם הוא רודף וחיוב מיתה, כל זאת דווקא ברגע ההצתה אך אחרי שהצית את האש והאש כעת מתפשטת ושורפת את הגדיש ואת העבד, לא ניתן להורגו מדין רודף, שהרי בהריגת הרודף לא נציל את הנרדף, ואם כן לחיוב הממון של הגדיש שנוצר אחרי ההצתה אין חיוב מיתה שיפטור אותו³.

ב. אם חיוב המיתה מדין רודף, לא קשה קושיית הגמרא גם לריש לקיש, שהרי אף אם אשו משום ממונו ולא כאדם המזיק, ניתן להציל את הנרדף בהריגת הרודף, מכיון שדין רודף לא נאמר דווקא בגוונא שהרודף חייב מיתה אלא אפילו שורף בגרמא הוי רודף וניתן להורגו⁴.

תרוץ לקושיות האחרונים

וניתן אולי ליישב את שתי הקושיות ע"פ שתי הקדמות:

א. לכאורה מוכח מקושיית הרשב"א שלא סובר כנמוקי יוסף. וזה לשון הנמוקי יוסף:

"ואי קשיא לך, אם כן היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת, וכן מאחיזין את האור במדורה והולכת ונגמרת הדלקתה בשבת ולפי זה הרי הוא כאילו הבעירה הוא בעצמו בשבת... כי נעיין במילתא שפיר לא קשיא לך שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ, שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל, ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא, דאי חשבינן ליה הוה לך למפטריה דאנוס הוא שאין בידו להחזירה והכי נמי אילו מת קודם שהספיק להדליק הגדיש ודאי משתלם ניזק מאחריות נכסים ידיה דהא קרי כאן 'כי תצא אש שלם ישלם' ואמאי מחייב הרי מת ומת לאו בר חיובא הוא, אלא לאו שמע מינה דלאו כמאן דאדליק השתא בידיה חשבינן ליה, אלא כמאן דאדליק מעיקרא משעת פשיעה חשבינן ליה, וכן הדין לענין שבת דכי אתחיל מערב שבת אתחיל וכמאן דאגמריה בידיה בהווא עידנא דלית ביה איסור חשיב".

מוכח מדבריו, שכל מה שעתידי לקרות על ידי החץ אנו מייחסים לרגע הראשון של יריית החץ. לפי דבריו לא קשה קושיית הרשב"א, שהרי במדליק גדיש אף שהעבד מת בפועל בסוף, אנו מייחסים כל מה שקרה לרגע ההצתה, ואם כן חיוב המיתה היה בשעה שנולד חיוב הממון, ושייך לומר קם ליה בדרבה מיניה דהא הוי בעידנא, ולא קשה קושיית הרשב"א שהקשה שבמדליק גדיש חיוב הממון וחיוב המיתה אינם נמצאים באותו רגע. לכן מוכח מקושית הרשב"א שההתייחסות לחץ היא לא כהבנת הנמוקי יוסף, שכל מה שעתידי לקרות קרה

3. ברכת שמואל ב"ק סימן יט, א, אמרי משה סימן ל, ב, אחיעזר חלק א סימן יט, ד.

4. אור שמח הלכות רוצח ושמירת נפש א, ח, וכן באחיעזר הג"ל ובאמרי משה הג"ל.

בהתחלה, אלא שכל רגע ורגע בשעת מעוף החץ אנו רואים את האדם אוחז את החץ (כהבנת הנמוקי יוסף בקושיתו).⁵

ב. בדין רודף נחלקו הראשונים מהי מגמת דין רודף:

המאירי והיד רמה⁶ בסנהדרין כתבו שהמגמה להציל את הנרדף, ולכן אף קטן הרודף ניתן להורגו, עיין שם.

אך מרש"י על המשנה שם⁷ וכן מתוספות שם⁸, נראה שיש סיבה נוספת, והיא להציל את הרודף מן העבירה.

וזה לשון רש"י שם: "ואלו שמצילין אותן - מן העבירה", וכן בתוספות "לפיכך נראה לפרש דמצילין את האדם מן העבירה בנפשו של עצמו...".

וצריך לומר בכוונתם, שדין רודף יש באחד מתרי אנפי, או להציל את הנרדף ממיתה ולכן גם אם קטן רודף ניתן להורגו, אך יש דין רודף אף בגוונא שאי אפשר להציל את הנרדף, אבל אפשר להציל את הרודף מהעבירה.

אם נאמר שהרשב"א סובר כרש"י והתוספות הנ"ל אזי הקושיות מיושבות, שהרי בוורק חץ, אמנם בהריגת הרודף אי אפשר להציל את הנרדף, אך אם המבט הוא שכל רגע האדם אוחז את החץ, אם כן מעשה הרציחה לא יסתיים עד שהחץ יפגע באדם, ואם נהרוג את הרודף, אמנם לא נציל את הנרדף, אך נציל את הרודף מן העבירה שלא ידונו אותו כרוצח, וגם הקושיא השנייה מתורצת, מכיון שחשבון זה נכון דווקא אם אשו משום חציו שיש לו דין רוצח, אך אם אשו משום ממונו ולא נחשב כאדם שרצח, אלא כממונו שהרג, אם כן בהריגת האדם שירה את החץ אין שום תועלת שהרי לא נציל את הנרדף ממות, וגם לא צריך להציל את הרודף שהרי אינו עובר עבירת רצח.

5. את ראיות הנמוקי יוסף אפשר לדחות כפי שכתב בקהילות יעקב ב"ק סימן כא.

6. עג, א.

7. הוכחת הנודע ביהודה, מהדורא תנינא, חושן משפט, סימן ס.

8. ד"ה ואלו שמצילין אותן.

9. ד"ה להצילו.